

svekrvinu težnju da ne povrijedi pijetet prema mrtvima, po onoj »de mortuis nihil nisi bene«, ali i onu tobožnju objektivnost, istinoljubivost, u biti zapravo prilično prozirnju subjektivnost. Superlativ »najbolja« bio bi pretežak u situaciji kad Janicu po propisu tradicije valja ipak u prvom redu hvaliti. »Nije bila baš najbolja« značilo bi da je bila prilično loša, a »nije bila prenajbolja« znači da je bila dobra, ali ne i bez mane.

U tu kategoriju kajkavizama ide i upotreba apsolutnog superlativa tvorenog pomoću prefiksa pre-:

... curi beskonačna, prežalosna kiša, čovjeku još srce i duša spava – o kako bi se divno spavalo! (B, 191)

Tu bi i pozitiv »žalosna« sasvim dostajao, jer zimska kiša u rano jutro, iako jest žalosna, teško bi se moglo reći da je prežalosna, ali apsolutni superlativ uz jaču kajkavsku boju daje tekstu i stanovitu emocionalnu komponentu, jer kao da slutimo piščevu sućut nad Janičinim životom. Takav apsolutni superlativ kajkavci rado ponavljaju nakon pozitiva:

Vodio je Marko svatove gizdavo i pregizdavo. (B. 206)

To ponavljanje je ujedno i mala gradacija koja pripovijedanju daje afektivno obilježje, jer iz tog izraza kao da se čuje i divljenje svih onih koji su iz prikrajka ili iz same svatovske povorke uživali u Markovu barjaktarskom umijeću.

Sažimajući na kraju sve što je rečeno, možemo utvrditi da su Kolarovi kajkavizmi pretežno iz područja rječnika. Želeći biti što razumljiviji i nekajkavskom čitateljstvu, Kolar češće izbjegava fonološke kajkavske osobine. Osim u indirektnom citiranju svojih junaka kajkavaca on upotrebljava kajkavizme i u različitim opisima radi postizanja lokalnoga kolorita. U najnadahnutijim trenucima uspijeva izborom kajkavizama postići i druge stilske učinke pa se može reći da su mu gotovo svi kajkavizmi stilski funkcionalni, a mnogi pokazuju visok stupanj ekspresivnosti. Neki njegovi kajkavizmi mogli bi ući i u rječnik književnog jezika.

O DEKLINACIJI KAJKAVSKIH PREZIMENA S NEPOSTOJANIM *e*

Antun Šojat

Rasprave o književnoj deklinaciji prezimena s nepostojanim *e* započele su u prošlom stoljeću, potaknute osobito problemom paradigmatičke promjene prezimena velikoga hrvatskoga leksikografa Bogoslava Šuleka, podrijetlom Slo-

vaka.¹ U prvim izdanjima Broz-Boranićeva pravopisa slavensko se nepostojano *e* tretiralo kao u jeziku iz kojega potječe, jednako u antroponimima kao i u toponimima (bug. *Sredec – Sredca*, češ. *Jireček – Jirečka*, polj. *Jakóbek – Jakóbka*, rus. *Donec – Donca*, slov. *Levec – Lovcu*, *Prešeren – Prešerna*).² U to je vrijeme, dakako, i kajkavsko onomastičko nepostojano *e* bilo u paradigmi izjednačeno sa štokavskim nepostojanim *a*. Belić je u svojem pravopisu, počevši od izdanja prije I. svjetskog rata, odredio za sva prezimena s nepostojanim *e*, dakle i za hrvatska kajkavska, deklinaciju u kojoj je to *e* postojano (*Jiriček – Jiričeka*, *Vodopivec – Vodopiveca*). Takvu se rješenju priklanja i Boranić u svojem Pravopisu od g. 1930., ali u pravopisnim pravilima i u rječniku spominje samo strana slavenska imena toga tipa, ne i hrvatska kajkavska. Od toga su vremena inojezična slavenska imena (i antroponimi i toponimi) prilagođena štokavskoj jezičnoj strukturi i njihovo je nepostojano *e* paradigmatski postojano (*Sredec – Sredca*, *Donec – Donca*, *Jiriček – Jiričeka*, *Levec – Leveca*, *Prešeren – Prešerena*).³

Međutim, problem deklinacije kajkavskih prezimena u hrvatskom književnom jeziku nije bio riješen. Sredstva javne komunikacije u sjevernoj, kajkavskoj Hrvatskoj prenosila su kajkavsko stanje te deklinacije, koje u toj sredini nije dopuštalo drukčije rješenje već zbog činjenice da je kajkavsko narječje dio hrvatsko-srpskog dijasistema, a ne dio kojega drugog slavenskog jezika. Polemika o problemu dekliniranja hrvatskih kajkavskih prezimena osobito se rasplamsala nakon kratkog članka Đ. Šurmina *Protiv kvarenja narodnog jezika*,⁴ u kojem je Šurmin ustao protiv izjednačivanja hrv. kajkavskih prezimena na *-ec* i *-ek* s tuđim slavenskim prezimenima i založio se za njihovo integriranje u standardni jezik s originalnom paradigmom, u kojoj je *e* nepostojano. U polemici, koja se uglavnom vodila na stranicama beogradskog časopisa *Naš jezik*, bilo je suprotstavljanja Šurminovu gledištu (osobito se oštro protivio takvu rješenju A. Paunov),⁵ ali su mišljenja većinom išla u prilog njegovim stavovima. Zadnju je riječ o tom problemu, koliko mi je poznato, tada dao prof. S. Ivšić.⁶ Ivšićeva je znanstvena argumentacija o potrebi uključivanja takvih prezimena u književni sustav deklinacije imenica s nepostojanim vokalom bila odlučujuća u poslijeratnim normativnim priručnicima, ali nije

¹ Usp. pismo Josipa Torbara Vatroslavu Jagiću, objavljeno u V. Jagić, *Spomeni mojega života*, Posebna izdanja SKA CV, knj. II, str. 205.

² Usp. Boranićev *Hrvatski pravopis* iz 1915. g., iz 1923. g. i dr.

³ U Pravopisnim pravilima velikog izdanja *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* (Zagreb – Novi Sad 1960.) na str. 166. doneseni su ovi primjeri: *Toropec – Toropeca*, *Donec – Donca*, *Čepak – Čepka*, *Levec – Leveca*.

⁴ *Naš jezik* (=NJ), IV, Beograd, 1936., str. 141.—142.

⁵ O tom su problemu osim A. Paunova (NJ, V, Beograd, 1937., str. 8.—11.) polemizirali K. Kovačević (NJ, V, str. 40.—42.), ponovno Đ. Šurmin u novinama »Pravda« od 9. X. 1937. i u NJ, V, str. 69.—75., M. Popović (NJ, V, 125.—127.), V. Dukac (NJ, V, 224.—225.), M. Kovačić (NJ, V, 225.—227.).

⁶ *Hrvatski jezik*, I, br. 2—3, Zagreb, 1938., str. 50.—54.

sasvim odredila pravac razvoja ni stanje u suvremenom standardnom jeziku, u književnosti, u publicistici i u drugim javnim realizacijama pisane riječi.

Ivšičevo mišljenje o nužnosti izjednačivanja deklinacije kajkavskih prezimena s nepostojanim samoglasnikom s deklinacijom takvih štokavskih prezimena potpuno podržava i S. Babić.⁷ Međutim, Babić predlaže da se u književnoj deklinaciji očuva svojstvo nepostojanosti sufiksalnoga *e* (osobito u prezimenima na *-ec*, kad to *-ec* ne označava deminuciju ili umiljavanje) i u prezimenima iz drugih slavenskih jezika, kako je to bilo propisano i u 10. izdanju Boranićeva pravopisa. Osnovni mu je razlog za takav stav fonetska identičnost (ili sličnost) stranih slavenskih i kajkavskih sufikasa za tu tvorbu i mogućnost da se i strani i kajkavski takvi sufiksi izjednače u svijesti sa štokavskim paralelnim sufiksima (npr. slov. Kranjec – Kranjca, mak. Prilepec – Prilepca, češ. Tisovec – Tisovca i dr.).

U poslijeratnim našim pravopisima prihvaćena je dakle činjenica da kajkavsko narječje pripada našem jeziku i da prema tomu hrvatska kajkavska prezimena imaju u standardnom jeziku drukčiji položaj nego imena iz drugih slavenskih jezika. Novosadski pravopis, na primjer, na str. 166. velikoga izdanja određuje: »Tako se i iz slovenskog *Levec*, *Levca* u naš jezik prenosi kao *Levec*, *Leveca*. Ali u hrvatskosrpskom (kajkavska imena): *Sremec* – *Sremca*, *Vodopivec* – *Vodopivca*, *Tkalec* – *Tkalca*.«

Normativni propisi o deklinaciji kajkavskih prezimena u standardnom jeziku na takvoj su, ili sličnoj formulaciji stali – a u praksi je i nadalje ostalo određeno kolebanje u ostvarivanju padežnih oblika kajkavskih prezimena s nepostojanim *e*. U hrvatskom su standardnom jeziku trosložna i višesložna kajkavska prezimena sa sufiksom *-ec* potpuno izjednačena u paradigmi i tvorbi sa štokavskim i čakavskim prezimenima na *-ac*: *Vrhovec* – *Vrhovca* – *Vrhovčev*, jednako kao *Vrhovac* – *Vrhovca* – *Vrhovčev*, *Kurelec* – *Kurelca* – *Kurelčev*, isto kao paralelni oblici prezimena *Kurelac*, tako i *Cesarec* – *Cesarca*, *Čajavec* – *Čajavca*, *Poljanec* – *Poljanca*, *Posavec* – *Posavca*, *Novoselec* – *Novoselca*, *Vodopivec* – *Vodopivca*, *Belostenec* – *Belostenca*, *Milovec* – *Milovca*, *Rakovec* – *Rakovca*. U dvosložnim je prezimenima s nepostojanim *e* suvremeno stanje (koje sam nastojao utvrditi prateći dnevnu štampu, anketirajući i kajkavce i čakavce i štokavce o deklinaciji malo poznatih prezimena toga tipa, i dvosložnih i višesložnih, bilježeći njihovu realizaciju na radiju i televiziji) dvojako. Sufiksally se *e* smatra kao nepostojan samoglasnik redovito samo u povijesnim imenima na *-ec* (*Gubec* – *Gupca*, *Vramec* – *Vramca*, *Tkalec* – *Tkalca*, ali *Smodek* – *Smodeka*, *Šulek* – *Šuleka*, *Fuček* – *Fučeka*, *Kundek* – *Kundeka*), u suvremenim je prezimenima, pa i u onima na *-ec* običnija

⁷ *Deklinacija slavenskih imena s nepostojanim -e*, Jezik, III, str. 6.–10.

deklinacija s postojanim sufikslnim *e* (*Crnec – Crneca, Masnec – Masneca, Vabec – Vabeca, Valec – Valeca, Zebec – Zebeca*, kao i *Valek – Valeka, Bobek – Bobeka, Popek – Popeka, Sviben – Svibena, Badel – Badela*).

Potporu za takvo stanje daje i samo kajkavsko narječje, jer je u njemu vokal *e* ispred krajnjeg suglasnika, pa i ispred *c*, veoma često postojan glas (usp. npr. *jazbec – jazbeca*, odatle i prezime *Jazbec – Jazbeca, ločec – ločeca, mrtvec – mrtveca, reklec – rekleca, klinčec – klinčeca i klinček – klinčeka*, jednako kao *stolčec – stolčeca, pevčec – pevčeca i stoiček – stolčeka, pevček – pevčeka*), tako da će se i rođeni kajkavac katkada teško odlučiti kako treba deklinirati koje prezime: *Brabeca* ili *Brapca, Crneca* ili *Crnca, Zebeca* ili *Zepca, Grudena* ili *Grudna, Svibena* ili *Svibna, Švagela* ili *Švagla, Čerčeka* ili *Čerčka, Mačeka* ili *Mačka, Peteka* ili *Petka*. Pri tom kolebanju veoma znatnu ulogu ima psihološki faktor namjernog izbjegavanja semantičkog identificiranja prezimena s apelativom od kojega je prezime nastalo, jednako kako se i u mnogim štokavskim prezimenima promjenom akcenta nastoji izbjeći veza s apelativom, usp. *Kõnčār – Kõnčāra, Kõvāč – Kõvāča, Magārac – Magārca* (apelativi: *kõnčār – končāra, kõvāč – kovāča, magārac – magārca*).

U deklinaciji kajkavskih prezimena na *-ek* u poslijeratnim desetljećima kolebanja gotovo i nije bilo. U kajkavskom je narječju sufiks *-ek* u deminutiva i hipokoristika mnogo češći od sufiksa *-ec*; u riječima koje se još osjećaju motiviranim, semantički vezanim uz osnovnu riječ, u tim je tvorbama samoglasnik *e* postojan glas, bez obzira tvore li se sufiksom *-ek* ili *-ec* (drkčije nego u štokavskom narječju, u kojem je *a* u deminutivnim i hipokorističnim sufiksima *-ac, -ak* uvijek nepostojano). Kontinuanta nekadašnjega sufiksa *-ek^o* u tim tvorbama u kajkavštini je mnogo običnija i proširenija nego u štokavštini. Dovoljno je usporediti samo nekoliko kajkavskih deminutiva i hipokoristika kao što su *dedek, tatek, mamek, bakek* (uz *mamica, baka, bakica*), *sinek, kumek, tiček, slaviček, zajček, konjek, volek, pšsek* (dem. : *pes*, drukčije je *pések – péska* »pijesak«), *kruhek, širek* (dem. : *sir*, drukčije je *sírek – sírka* »vrsta biljke, sirak«), *grobek, Ivek, Štefek*, u kojima je *e* paradigmatski postojano (*dedek – dedeka, grobek – grobeka, Ivek – Iveka* itd.), sa štokavskim paralelnim riječima kao što su: *djedo, djeda, djedica, tatica, sinčić, sinak* (gen. *sinaka*), *kumić, ptičica, slavujić, slavujčić, slavujak* (gen. *slavujka*), *zečić, konjić, konjic, volić, psić, krušić, krušac* (gen. *krušca*), *sirić, sirčić, sirac* (gen. *sirca*), *grobić, grobak* (gen. *gropka*) – da bi se uočila veoma velika frekvencija kajkavskoga deminutivno-hipokorističnoga sufiksa *-ek*, s postojanim samoglasnikom. Po tom čuvanju sufikslnoga samoglasnika u deklinaciji deminutiva i hipokoristika kajkavsko se narječje razlikuje ne samo od štokavskoga i čakavskoga narječja nego i od slovenskog jezika (usp. npr. slov. *stolček – stolčka, sîrek – sírka, sirček – sirčka, sinček – sinčka, sinek – sinka, slavček – slavčka*,

slavec – slavca, slaviček – slavička),⁸ pa se i kajkavska deklinacija prezimena od takvih apelativa razlikuje od slovenske.

Postojanost samoglasnika *n* kajkavskom deminutivnom i hipokorističnom sufiksu *-ek*, kao i veoma velika čestota uporabe upravo toga sufiksa na račun drugih mogućih tvorba deminutiva i hipokoristika u kajkavskom narječju, utjecala je i na deklinaciju kajkavskih prezimena na *-ek* u standardnom jeziku. Na tu deklinaciju nisu mogli u velikoj mjeri djelovati kajkavski paradigmatički oblici nedeminutivnih apelativa kao ishodišta prezimena (npr. *Maček: máček – máčka, Petek: péték – pétka, Svetek: svétek – svétka*), jer je nom. jd. takvih apelativa dijalekatski i ne pojavljuje se u književnom jeziku. Ustaljivanju deklinacije prezimena na *-ek* u kojoj se sufiksallyno *e* ne gubi pridonio je (uz štokavski jezični osjećaj i navedeno kajkavsko stanje) i spomenuti već faktor psihološkog odvajanja prezimena od apelativa, pa se u prezimenima mijenja dugi uzlazni akcent općih imenica u kratkosilazni akcent, a *e* postaje postojano: *Pètek – Pètka*. Veoma je važnu ulogu odigralo i nastojanje da se asimilacijskim promjenama suglasnika u kosim padežima prezime ne udalji suviše od svojega nominativnog oblika, što bi pri identifikaciji prezimena moglo kađšto dovesti do ozbiljnih problema (usp. npr. gen. jd. **Beska: Bezek, *Guca: Gudec, *Rica: Ritec, *Ruca: Rudec, *Bopka: Bobek, *Retka: Redek, *Reška: Režek, *Smotka: Smodek*). Ponekad je i fiziološki teško izbjeći *e* u padežnim oblicima, usp. npr. *Grgek – Grgeka, Pavlek – Pavleka*. K tomu treba pridodati i gubljenje veze s apelativom i njegovom paradigmom u manje poznatih kajkavskih imenica, kao što su na primjer *čerček – čerčka, grudn – grudna* (prezimana: *Čerček – Čerčka, Gruden – Grudena*).

I u višesložnim prezimenima na *-ek*, prema mojim podacima, obično se čuva sufiksallyno *e* u paradigmama: *Adamček – Adamčka*, (prema *Adamek* zabilježio sam gen. jd. i *Adameka* i *Adamka*), *Adrinek – Adrineka, Ameršek – Amerška, Bezenšek – Bezenška, Jazbinšek – Jazbinška, Slaviček – Slavička, Vrbanek – Vrbaneka* (ali: *Vrbanec – Vrbanca!*).

Koliko je god standardni jezik relativno stabilan, podložan je utjecajima mnogih jezičnih i izvanjezičnih čimbenika, koji uvjetuju sve veću čestotu pojave nekih jezičnih elemenata, drukčijih od kodificiranih, normiranih. Suvremeni su jezici i dobili svoj današnji oblik, veoma različan od oblika jezika iz kojih su potekli, upravo borbom oprečnih, proturječnih svojstava jezičnoga sadržaja i jezičnoga izraza u istom vremenskom razdoblju: u jezičnoj su zajednici supostojali dubletni jezični znakovi, noviji su nadvladali, stariji su zaboravljeni u tolikoj mjeri da su postali nerazumljivi. Taj je proces neprekidan, očit u većim vremenskim razdobljima, ali njegove simptome zapažamo često i u razmaku od nekoliko desetaka godina, pa i manjem. Današnji odnos većine

⁸ Usp. M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Drugi del, Ljubljana, 1895., s. v.

obavijesti u javnim sredstvima priopćavanja, pa i govornih standardnih ostvaranja, prema deklinaciji kajkavskih prezimena sa sufikslnim *e* drukčiji je nego što je bio neposredno pred drugim svjetskim ratom. Pravo je zajednice da pojedinačne različite, strukturno proturječne jezične znakove u javnom komuniciranju ujednači, da iz odnosa obavijesnoga i zalihosnoga odredi zajednički oblik pojedinačnih jezičnih obavijesti u određenoj jezičnoj zajednici, tj. da na temelju znanstvenoga opisa promijeni jezičnu normu ako to i kad to jezična praksa zahtijeva. Ali, upravo zbog autonomne prirode kodificiranoga standardnog jezičnog sustava i potrebe da on bude što manje podložan svakodnevnim supstandardnim jezičnim ostvarajima, koji mogu, ali ne moraju postati općenito vlasništvo većine nosilaca standardnog izraza koje jezične zajednice, norme treba mijenjati tek onda kad postanu smetnja za jezičnu komunikaciju. Prema izloženom stanju suvremene standardne deklinacije kajkavskih prezimena sa *e* ispred krajnjeg suglasnika čini se da još nije potrebno normativno intervenirati. U sadašnjem standardnom ostvarivanju paradigme takvih kajkavskih prezimena jasno je izražena tendencija da se nepostojanost vokala *e* očuva samo u povijesnim prezimenima na *-ec*, bez obzira na broj slogova tih prezimena, a uz njih i u trosložnim ili višesložnim suvremenim prezimenima na *-ec*. To je smjer suvremenoga procesa, a hoće li se taj proces zaustaviti na današnjem stanju, hoće li doći do potpunoga eliminiranja nepostojanosti glasa *e* u takvih prezimena ili će se pojaviti drukčiji jezični i društveni poticaj koji će proces okrenuti u drugom pravcu – pokazat će vrijeme.

NAGLASCI UPORABNE NORME NA OSNOVI STARTNOG JEZIKA

Stjepan Vukušić

Istraživanje naglasaka glagola sjevernopodgorskoga govora i naglasaka školovanih ljudi kojima je novoštokavska ikavština startni jezik upućuje nas na zaključke koji su predmet ovog članka.

Sjevernopodgorskim se govorom ovdje naziva govor zapadnog, mladeg ikavskog dijalekta kojim se govori u dijelu Velebitskog podgorja između Starigrada na sjeveru i Prizne na jugoistoku. Zapadnu i istočnu granicu toga govora čine Velebitski kanal i viši, nenaseljeni dijelovi Velebita.

Naglasni opis glagolskog sustava toga govora navodi na misao da bi oni naglasci infinitiva, prezenta, glagolskog priloga sadašnjeg i glagolskog pridjeva